

Мајор РАДИВОЈЕ АНТИЋ

СПРОВОЂЕЊЕ АНКЕТА У АРМИЈИ

Статистика и примењена психологија налазе све већу примену у савременим армијама, јер се руковођење и планирање у армији знатно олакшавају коришћењем разних статистичких података. Коришћење статистике је нарочито потребно у земљама које нагло прелазе из привредно заосталих у индустријски развијене земље. Повећање броја индустријског становништва, прелаз на обавезно осмогодишње школовање и друге сличне промене у структури и начину живота нашег становништва морају се одразити и на квалитативни састав армије. Услед тога што у армију ступа све већи проценат војника из градова и индустријских рејона, ниво њиховог општег и техничког образовања је све виши, њихови ставови према друштву и заједници су другојачији итд., а то мора изазвати и одговарајуће промене у методици и темпу извођења наставе и одразити се на руковођење и оперативно и наставно планирање. Због тога територијални и оперативно-наставни органи, поред увида у статистичке податке државних установа, морају водити и посебну статистику и евиденцију војних обвезника. У овом циљу се непрекидно прикупљају и сређују потребни подаци како при регрутовању и ступању војника на отслужење рока, тако и касније по завршетку сваке наставне године и при њиховом отпуштању из армије. Овде, поред општих података (година и место рођења, народност, степен образовања и сл.), спадају и неки специфични подаци: занимање и степен стручности, економско стање, социјална припадност, место сталног боравка (град, село, индустријски рејон), а осим тога и посебна интересовања и склоности (спорт, техника и др.) и жеље у погледу војне специјализације. Већина ових података могу се прикупљати приликом регрутовања и ступања у армију, док се доцније, током службе, прикупљају само они подаци који подлежу квалитативним променама. Да би статистички подаци одговарали стварном стању, потребно је приликом прикупљања података проверити извесне изјаве (писменост, стручност итд.) према једном уједначеном критеријуму — применом једноставних тестова знања. Ови подаци користе не само оперативно-наставним органима за потребе планирања, већ и територијално-мобилизацијским органима приликом распоређивања обвезника. Осим тога, брзо прикупљање и ажурно одржавање ових података умногоме олакшава разрађивање планова на-

ставе и вршење других, за живот и рад армије неопходних планирања и анализа. Зато познавање статистике и статистичке анализе треба да буде саставни део стручне спреме официра на раду у командама.¹⁾

Но, поред прикупљања и анализе оваквих чисто статистичких података, за руковођење армијом су од интереса и подаци о мишљењу људства и њиховом ставу према одређеним проблемима из живота и рада у армији, као и према општим друштвеним и политичким проблемима које их као грађане интересују. Ова питања се могу односити на мишљење војника, почев од најједноставнијих ствари (на пример, да ли им се свиђа неки филм који им је приказан), па до најсложенијих питања (као што је, рецимо, питање поверења у ефикасност Уједињених нација за очување мира). Овакви подаци могу бити од велике важности за правилно усмеравање пропагандне и агитационе делатности при објашњавању одређених политичких ставова,²⁾ као и за предузимање потребних мера за боље и брже прилагођавање војника животу и раду у армији и лакше савлађивање наставе. За прикупљање оваквих података постоји више метода, почев од свакодневног посматрања које врше све старешине или официри задужени за рад на морално-политичком васпитању, па до разних психолошко-статистичких метода, од којих је за испитивање мишљења војника најширу примену нашла метода анкете. Метода посматрања показала се врло ефикасном за време НОР-а, када су старешине биле у сталном и непосредном додиру са борцима (живећи под једнаким околностима), те су могле стално да прате и објективно упознају мишљења бораца о свим питањима. Поред ове методе, која се широко примењује у пракси, у савременим армијама се све више спроводи анкета са циљем да се мишљење војника дозна непосредно, и да би се избегло уношење субјективних фактора и отклониле непрецизности које се у мањој или

¹⁾ Онима који желе да се ближе упознају са статистичким методама укажуемо на следеће уџбенике: В. Сердар: *Уџбеник статистике*, Загреб, 1949; др Долфе-Вогелник: *Основи статистике*, Београд, 1951; др Борислав Стевановић: *Педагошка психологија*, Београд, 1956. У овом последњем делу, поред поглавља о статистици, налази се и градиво које наставници у трупи и војним школама могу користити ради унапређења наставних метода.

²⁾ Да би испитали ефикасност пројекта свога новог програма за војнике, Американци су упоређивали резултате испитивања војника из јединица које су радиле по том пројекту са онима које су радиле по старом програму. На пример, при увођењу новог програма, априла 1944, на питање: „Ко је Тито?“ тачно је одговорило 56%, а четири месеца касније, у јединицама које су радиле по новом програму, дало је тачан одговор 77% војника. У јединицама које су радиле по старом програму на исто питање првом приликом је дало тачан одговор 58%, а други пут 69% војника. Ово побољшање одговора за 21% код јединица које су радиле по новом пројекту, према 11% код оних које су радиле по старом програму (што је уједно претстављало највећи проценат побољшања одговора у односу на остала питања) показало је да је програм био боље постављен и да су друг Тито и наша борба били популарни међу савезничким војницима у претпоследњој години рата. — Stouffer and others, *Studies in Social Psychology in World War II*, Volume 1, Princenton, 1949, страна 478.

већој мери појављују код прикупљања података посредним путем (тј. преко извештаја који се обједињавају у разним степенима команди.³⁾

Медота анкете нашла је широку примену у току Другог светског рата, нарочито у Америчкој армији, у којој је у току четири године рата у 172 анкете било обухваћено око 563.000 припадника оружаних снага. Једном анкетом су обухватане групе од најмање 100 људи (само у три случаја — кад се радило о мањим групама — при испитивању ставова официра специјалне службе и припадника женског корпуса), па највише до 25.000 људи (анкета међу официрима у вези демобилизације), а најчешће по 1.000 до 4.000 људи. (Ове анкете су служиле за испитивање ставова војника према служби у армији, њихових односа према настави и наставним филмовима, одласку у прекоморске земље, спремности за борбу, осећањима према непријатељским војницима, итд.⁴⁾ Сличне анкете спровођене су и за време Корејског рата. При испитивању мишљења може се поставити за циљ да се дознају ставови појединаца, целих јединица или свих војника. Испитивање ставова појединаца врши се анкетирањем по једном сложенијем поступку које није предмет овог разматрања. Мишљења јединица могу се добити на јединичним конференцијама (дискусије по појединим питањима, анализа по извршењу борбених задатака и сл., као што је то била стална пракса у нашем Народноослободилачком рату, а која је са успехом спровођена и код неких америчких јединица на Пацифику за време Другог светског рата.⁵⁾ Претходним анкетирањем читавих јединица у погледу става према борби и доцнијим упоређивањем резултата анкете са ефикасношћу коју су те јединице постигле у борби, могу се добити врло корисни подаци.⁶⁾ Међутим, ми ћемо се овде позабавити методом испитивања мишљења појединих група припадника

³⁾ То се испољава у жељи потчињених да задовоље претпостављене, претстављајући ствари бољим него што су, као и употребом израза: „добро“, „доста добро“, „задовољавајуће“, „већина“, „мањи број“ и сл. („већина“ може бити и 55 и 90%, а „мањи број“ и 45 и 10%) који претстављају, као и други слични изрази, субјективно мишљење.

⁴⁾ Stouffer and others, *Studies in Social Psychology in World War II*, Volumes I and II. Princenton, 1949.

⁵⁾ S. L. A. Marshal: *Island Victory*, Washington, 1944, стр. 213.

⁶⁾ Најмасовнији експеримент упоређивања претходно изражених ставова војника према борби са показаним резултатима у погледу издржљивости у стварној борби извршен је у Армији САД 1944 (над 108 стрељачких чета и 34 од укупно 36 чета тешких оруђа, из дванаест стрељачких пукова из четири стрељачке дивизије — над укупно 12.295 људи). Анкета је извршена јануара и априла, анонимно по четама и на бази одговора свих припадника чете (на питања у вези са вољом за борбу, поверењем у издржљивост у борби и повећењем у припремљеност за борбу) израчунат је ранг за сваку чету. Ови резултати су касније упоређени са бројем неборбених губитака (борачка исцрпеност и сл.) које су те чете имале после два месеца борби у Нормандији (јуна и јула 1944). При томе је утврђено да су оне чете које су имале најбољи однос према борби имале и најмање неборбених губитака и обратно. Тиме је доказано да су ставови војника према борби трајни, да се одражавају на њихово држање у самој борби и да се помоћу претходног испитивања ових ставова са извесном сигурношћу може предвидети које ће чете бити издржљивије. Stouffer and others, op. cit. Volume II, стр. 3—30.

оружаних снага. А пошто „свака анкета о мишљењу треба да одговори извесним методолошким захтевима, како не би била осуђена на пропаст“;⁷⁾ то ћемо у даљим излагањима указати на основне мере које треба предузети да би се обезбедили услови за њихово успешно спровођење.

Када се појави потреба за спровођењем анкете о неком одређеном питању и утврди чије мишљење треба дознати (свих припадника армије, или само војника, подофицира и официра; само војника или старешина или свих припадника појединих видова и родова; појединих специјалиста и сл.;) приступа се састављању упитника. Ако је сувише велики број оних чије се мишљење жели да дозна, одабира се *репрезентативна група или узорак* да би се избегли велики материјални трошкови и добило у времену.⁸⁾ Пошто узорак претставља бројно умањену слику целокупног становништва или оног његовог дела чије се мишљење испитује (код армије, свих њених припадника или само извесног дела), у њему треба да буду процентуално заступљене све групе које га сачињавају (у односу на пол, националност, економско и социјално стање, занимање, образовање, род, службу, струку, итд.). Одабирање узорака за анкете у армији најчешће се врши по методи *квоте* на основу укупних статистичких података о борачком становништву и статистичких података које прикупљају војни органи, водећи при томе рачуна о географској расподели. За ово одабирање, које се вршило по доста сложенем поступку, разрађеном на основу досадашњих искустава (Cantril, Gallup, Garrett, Deming и др.), израђене су и прецизне таблице (S. S. Wilks, 1946), из којих се може видети колики узорак треба узети да би се добили резултати са одређеним стандардним отступањем.⁹⁾ Изнета таблица (у фуноти 9) односи се на испитивање

⁷⁾ Paul Maucorps, *Psychologie Militaire*, Paris, 1946, глава I.

⁸⁾ За шира обавештења о репрезентативној методи у статистици читаоци се упућују на издања Савезног завода за статистику: Виљем Едвардс Деминг: *Теорија репрезентативне методе* (превод са енглеског); инж. Јурај Ђимовић: *Основи статистичке репрезентативне методе*, и на шапирографисано издање Статистичког завода Србије — С. С. Жарковић: *Метод узорака*, Београд, 1954 године.

⁹⁾ Како број анкетираних и подељеност њиховог мишљења утичу на величину грешке у процентима, може се видети из ове упрошћене табеле:

Величина грешке у процентима	20% („за“) према 80% („против“) и обратно	30% : 70%	40% : 60%	50% : 50%
	Број анкетираних	Број анкетираних	Број анкетираних	Број анкетираних
0,1%	1,400.000	1,890.000	2,160.000	2,250.000
0,5%	57.600	75.600	86.400	90.000
1,0%	14.400	18.900	21.600	22.500
2,0%	3.600	4.725	5.400	5.625
5,0%	576	756	864	900
10,0%	144	189	216	225
20,0%	36	47	54	56
40,0%	9	12	14	14

мишљења целокупног становништва, док се код испитивања мишљења у армији (пошто је у питању само мушко становништво одређеног узраста) може анкетирати и мањи број људи. Канађани су, на пример, постигли добре резултате из анкете помоћу узорка од 200 војника,¹⁰⁾ а изгледа да би код нас, с обзиром на структуру нашег становништва, требало користити узорке од 500 војника, из којих би се могли добити резултати са релативно малом грешком (5 до 10%). Но, за анкетање мањих група, или специјалиста може се успешно користити и мањи узорак — зависно од тога шта испитујемо. Али, у сваком случају, при одабирању узорка треба водити рачуна да он по свом саставу претставља процентуално све групе које садржи онај део армије чије мишљење желимо да дознамо. На пример, у узорку од 500 људи, на бази укупног одраслог становништва Југославије (рачунајући грубо према подацима пописа из 1953 године) имали бисмо по републикама:

На величину грешке, дакле, поред броја анкетираних, утиче и подељеност мишљења. Ако се, на пример, желе да испитају извесни ставови са могућом грешком од највише 5,0%, а при подељености мишљења анкетираних од 50% („за“) према 50% („против“), потребно је анкетирати најмање 900 људи. Такође се из таблице види да се простим удвајањем броја анкетираних не добија и двоструко мања грешка, већ се то може постићи ако се број анкетираних увећа неколико пута.

За израчунавање стандардне грешке користи се формула $\sqrt{\frac{p \cdot q}{n}}$ где је

p — проценат „за“, q — проценат „против“, n — број анкетираних. За практичне сврхе добијени резултат се множи са 3 (ако се узорци не одабирају већ узимају насумце) и сабира са процентима „за“ и „против“. Примену ове формуле покажаћемо на једном примеру. Претпоставимо да смо једној већој групи војника приказали један филм и желимо да на основу њиховог мишљења закључимо како ће, приближно, сви остали војници прихватити овај филм. Ако питамо 4 војника, па нам 2 изјаве да им се филм свиђа а 2 да им се не свиђа, да ли можемо тврдити да је мишљење војника о том филму подељено? Израчунајмо то помоћу ове формуле: $\sqrt{\frac{0,50 \cdot 0,50}{4}} = 0,25$ или 25%, што помножено са 3 даје 75%.

Кад ово саберемо или одузмемо од процента „за“ и „против“ (50%) добићемо 50% \pm 75%, тј. проценат ће навише прелазити стотину а наниже ићи испод нуле — што значи да се свим осталим војницима у армији може филм и свиђати и не свиђати, те из овог опита не можемо извести никакав закључак. Ако, међутим, интервјуишемо 16 војника (тј. 4 пута више), од којих су се изјаснили 8 за а 8 против, добићемо двоструко мању грешку, тј. 12% : 5% што помножено са 3 даје 37,5%, те ћемо имати 50% \pm 37,5%, тј. може бити 87,5% „за“ а 12,5% „против“, и обротно, што значи да још не можемо тврдити да је мишљење подељено. Међутим, ако испитамо 100 војника и добијемо подељен одговор (50 : 50%), резултат ће бити 5%, а помножено са 3 = 15%; према томе, 50% \pm 15% показује да ће мишљење свих осталих моћи да варира између 65 и 35%, те ћемо моћи са великом сигурношћу тврдити да је мишљење подељено. А ако би се у овом случају радило са добро одабраним узорком (а не узимањем насумце), онда би сигурност била и већа, тј. 50% \pm 5%, тако да би мишљење варирано од 45 до 55%. (Doob Leonard, *Public Opinion and Propaganda*, New York, 1949, глава 6.)

¹⁰⁾ Boring, Edwin, G. (ed.), *Psychology for the Armed Services*. Washington, 1946, стр. 469—470.

210 из Србије, 110 из Хрватске, 40 из Словеније, 35 из Македоније, 93 из Босне и Херцеговине, 12 из Црне Горе.¹¹⁾ Од тог укупног броја требало би да су 335 пољопривредници, 95 радници, а 70 остале делатности. Даље би требало да буде 70 неписмених, итд. све у одговарајућем проценту по републикама. Ако бисмо испитивали војнике друге наставне године, требало би узети у обзир и општу расподелу према видовима и родовима.

Кад се изабере узорак, приступа се састављању упитника, који се, углавном, може састојати из три врсте питања: а) *отворена* или *слободна* питања, где се анкетираним оставља да формулише одговор по сопственом нахођењу; б) питања са *вишеструким избором*, где анкетирани треба да се одлучи за један од алтернативно датих одговора; в) *категоричка* питања, где треба одговорити само са *да* или *не*. Понекад се ова последња врста питања проширује са *без мишљења* да би се дала могућност да дају свој одговор они који немају одређено мишљење по том питању.¹²⁾ Анкете са првом врстом питања могуће су само код мањих узорака јер је врло тешко обрађивање резултата због могућих разних варијанти одговора. Чешће се употребљавају упитници са другом и трећом врстом питања јер је код њих обрада много лакша и одговори анкетираних могу се лако изражавати у процентима (на пример, на једно одређено питање 60% је одговарало са „да“, 30% са „не“, а 10% је било „без мишљења“). Често један упитник може садржати све три врсте питања, што ће зависити од циља саме анкете, али се и у овом случају број питања са слободним избором одговора мора свести на најмању меру.

При састављању питања морамо водити рачуна да она не буду сугестивна, тј. да анкетираним већ унапред не намећу одређен одговор. А да бисмо се осведочили да постављена питања неће бити нејасна онима које испитујемо, корисно је да се по истим питањима претходно анкетира један мали (пробни) узорак да би се на основу откри-

¹¹⁾ Овај пример узорка са расподелом према републикама дат је да бисмо уочили разлику између *репрезентативне* и одабране групе. Ако бисмо вршили избор према националности, не водећи рачуна о географској и економској расподели, и ако бисмо узели припаднике појединих националности који, на пример, живе у Београду, онда бисмо имали одабрану групу која не би имала репрезентативни карактер.

¹²⁾ Примери за ове три врсте питања:

1. Имаш ли неки предлог за побољшање рада војничког клуба? Ако имаш, наведи овде: _____
2. Да ли идеш у војнички клуб ради читања штампе и како често? (Прецртај квадрат испред одговора који ти одговара).
 - Скоро сваког дана идем у војнички клуб.
 - Чешће (један до два пута седмично) идем у војнички клуб.
 - Ређе (три до четири пута месечно) идем у војнички клуб.
 - Врло ретко (једанпут месечно или ређе) идем у војнички клуб.
 - Никад не идем у војнички клуб.
3. Да ли би више волео да служиш рок у неком другом виду или роду?
 - да; не; без мишљења.

вених нејасних места могао поново сачинити упитник са потпуно јасним питањима. После овога може се приступити умножавању упитника и припреми оних који ће спроводити анкету.

Ако анкету треба да спроведе више лица на разним местима, њиховој примени треба приступити брижљиво, јер свако отступање појединаца од одређеног поступка може имати неповољан утицај на општи успех анкете. Зато је важно да сви извршиоци анкете дају анкетираним једнака претходна обавештења о циљу анкете, да ничим не сугеријају одговоре на питања, а ако је анкета анонимна (што ће бити случај када се ради о појединим деликатним питањима) да увере анкетиране да је анонимност загарантована. Даље је важно да се анкетирање појединих група врши под приближно истим околностима и да анкетирани имају могућности да несметано попуњавају упитнике, без договарања и могућности да подлегну сугестији суседа.

Ако у анкетираној групи има и неписмених лица, онда овакву анкету треба употпуњавати интервјуом. За то се могу користити поједини добро писмени војници из јединице (нарочито су за ово погодна лица која раде на описмењавању), ако се добро припреме за попуњавање упитника на основу усмених одговора анкетираних. Ови интервјуи треба да теку у виду појединачног ширег разговора са неписменим војницима у који се вешто убацују она питања на која се тражи одговор у упитнику (метод продуженог интервјуа).¹⁸

Када се по завршеном анкетирању прикупе попуњени упитници, приступа се обрађивању добивених података. У овом послу (као и при састављању упитника) треба да суделује и стручњак — психолог, који ће заједно са статистичарима учествовати у сређивању података, састављању прегледа и графикана и извођењу закључака упоређивањем резултата анкете са подацима о истим питањима добивеним другим методима (посматрањем, интервјуима појединих анкетираних лица и њихових непосредних старешина, подацима добивеним из анкетираних јединица, итд.). По завршетку ове упоредне анализе резултати се стављају на располагање команди за чији је рачун анкета вршена.

Обрађивање података добивених анкетом претставља обиман и деликатан рад, те је спровођење масовних анкета скупо. Послови око обрађивања нумеричких података (нарочито ако је у питању масовна анкета) захтевају много времена, те се за ово користе специјалне машине. Посао ће бити умногоме олакшан ако се ради по методи узорка, због мањег броја анкетираних. Но, у сваком случају, пре него што се приступи једној анкети о мишљењу, поред осталог, неопходно је тражити и стручну помоћ психолога.

За успешно спровођење оваквих анкета потребни су статистички подаци о свим аспектима који могу утицати на ставове војника по било ком питању — а о којима је било раније речи. Ови подаци олакшавају

¹⁸) Doob, Leonard: *op. cit.*, глава 6; Boring, *op. cit.*, стр. 254.

и одабирање узорка и састављање питања за анкету. Стога ће често анкетама морати да претходи прикупљање потребних статистичких података (уколико се са њима не располаже).

Испитивање мишљења методама посматрања и разговора давало је у појединим армијама врло корисне резултате, ако су то вршили нарочито одређени и обучени официри. Овакве официре је већина армија увела у свој састав (политички комесар, официр за односе међу људима, психолог јединице, официр за информације, итд.). Међутим, метода анкете, која се у неким армијама показала врло корисном, може се успешно користити само за добијање одређених података о животу и раду припадника оружаних снага.